

O`ZBEK ADABIYOTI VAKILI ABDULLA AVLONIY HAYOTI VA IJODIGA NAZAR

Tolibova Farida Farhodovna

Buxoro viloyat Buxoro tuman

1-IDUMning ona tili VA adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Tezida o`zbek adabiyotining tarbiyaviy qarashlari bilan ajralib turuvchi siymosi – Abdulla Avloniyning hayot yo`li, adabiyotimizda bosib o`tgan yo`li, qarashlari, asarlari, ularning bugungi kundagi ahamiyati haqida so`z boradi.

Kalit so`zlar: Abdulla Avloniy, adib, tarbiya, ta`lim, asar, adabiyot.

KIRISH

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, turli jabhalarda rivojlanish sari ildam odimlab bormoqda. Ushbu jarayon o`z-o`zidan yosh avlod ongiga, dunyoqarashiga, ayniqsa uning ta'lim-tarbiya jarayoniga o`z ta'sirini sezilarli darajada namoyon etib kelmoqda. Mamlakatimizda ta'lim tizimini isloh qilish borasidagi olib borilayotgan chora- tadbirlarda ham aynan shu jihat talab qilinayotganligi bejiz emas. Chunki har bir millat o`z milliy qadriyatlarini o`zida mujassam etgan milliy-ma'naviy meroslaridan kelajak avlod ta'lim-tarbiya jarayonida samarali foydalanmas ekan, bu o`z-o`zidan ma'naviy qashshoqlikka olib keladi. Buyuk bobomiz Abdulla Avloniy aytganidek, bu masala biz uchun, haqiqatdan ham, yo hayot-yo mamot, yo najot- yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir.”¹

ASOSIY QISM

Shu ma'noda Abdulla Avloniyning ta'lim-tarbiya sohasidagi qarashlari o`zbek xalqining ruhiyati, turmush tarzi, milliy qadriyatlari bilan chambarchas bog`langanligi

¹ Shavkat Mirziyoyev. Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish- xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. “Xalq so`zi”, 2017-yil 4-avgust .

adibning boy pedagogik merosi ta'lim-tarbiya masalalarini rivojlantirish, uni o'quvchilar qalbida shakllantirishda axloqiy va ma'naviy barkamol yoshlarni tarbiyalashda milliy maktab va qimmatbaho manba bo'lib xizmat qilganini o'rganib chiqish davr talabiga aylanmoqda. Abdulla Avloniyning maktab uchun yaratgan asarlari va ularda axloq-odob tushunchalarining yoritilishi tarbiya masalasining ifodasi nafaqat badiiy, balki noyob tarixiy-pedagogik, ta'limiy va qomusiy yodgorlik hisoblanadi. Avloniy asarlari bilan yaqindan tanishar ekanmiz, yana bir bor shunga iqror bo'lamizki, uning asarlarida ifoda etilgan ta'limiy, tarbiyaviy g'oyaviy, falsafiy pedagogik hikmatlar o'zining hayotiy mazmuni bilan bizni bugun ham hayratda qoldiradi. Avloniy asarlarining tub ma'no-mohiyatini belgilab beradigan insonparvarlik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik g'oyalari va axloq-odob tamoyilida hozirgi zamon uchun ham behad ibratli bo'lgan saboqlarborligini alohida ta'kidlab o'tmoq joiz. Avloniy 1878-yil 12-iyulda Toshkent shahrining Mergancha mahallasidatavallud topgan. Ijodkor o'zbek xalqining san'ati va adabiyoti hamda milliy madaniyatini, xalq ta'limi ishlarini yo'lga qo'yishda kata xizmatlar qilgan adib, jamoat arbobi va iste'dodli pedgogdir. U birinchilardan bo'lib o'zbek teatrini professional teatrga aylantirdi, matbuot, maorif sohasi rivojiga hissa qo'shdi. U Turkistonda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni amalga oshirgan jadidlar harakatining ko'zga ko'ringan vakillaridan biri bo'lib hisoblanadi. Avloniyning mehnati yuksak qadrlanib unga o'zbek madaniyati va adabiyotini yuksaltirishda, xodimlar tayyorlashda uzoq yillik mehnati uchun 1925-yilda "Mehnat qahramoni" unvoni, 1930-yilda "O'zbekiston maorifi zarbdori" unvoni berilgan Abdulla Avloniy ko'plab asarlarini o'z davri muammosi bo'lgan ta'lim- tarbiyaga qaratgan holda yozgan. Abdulla Avloniy bola tarbiyasiga alohida muhabbat bilan qaragan edi. Shu sababdan ham adib, - "Tarbiyani tug'ilgan kundan boshlamak, vujudimizni quvvatlantirmak, axloqimizni kuchlantirmak lozim deydi u, - Shuning uchun tarbiya qiluvchi muallimlarning o'zlari ilmlariga olim bo'lib, shogirdlariga ham bergan darslarini amal ila chaqishtirib o'rgatmaklari lozimdir. Bu ravsh ta'lim ila berilgan dars va ma'lumot shogirdlarning diliga tez ta'sir qilib, ular ilmi – odobli bo'ladilar". Adib yuqoridagi

hurfikr gaplari bilan bolalarni tug'ilgan kundan boshlab , ta'lim-tarbiyaga o'rgatmog'imiz kerak deydi. Hamza esa mehnatkashxalq ommasi va uning bolalarini o'qitish va tarbiyalashga katta e'tibor bergan. Hamza "bir iloj qilib kambag'al bolalarni aqchasiz... tarbiya va o'quvga boshlarini band qilmoq" choralari izlaydi, she'r va maqolalarida bolalarni o'qishga chaqiradi. Abdula Avloniy bola kamolotida zakovat va fikrning ijobiy ta'sir kuchiga g'oyat yuqori baho berar ekan, u shunday deydi; "Zakovat insonning eng yaxshi fazilatlaridandir. Zakovatli kishilar biron ishni boshlamoqchi bo'lsalar uni har taraflama o'ylab ko'radilar. Shuning uchun ham ular katta hayotiy tajriba orttirib, kamolatga erishadilar. Zakovat hayotning barcha mushkul va jumboq masalalarini hal qilishda odamga hamrohdir: - Fikr tarbiyasi esa, eng kerakli, ko'p zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan, muallimlarning diqqatlariga suyangan, vijdonlariga yuklangan vazifadir. Shuning uchun Abdulla Avloniy bolaning fikrlash qobiliyatini o'stirishda muallimningroli katta ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi.

Abdulla Avloniy "Maktab gulistoni" asarining kirishqismida quyidagi:

Maktab –xazinai adabu ilm(u) izzating, Maktab- bog'i jannati firdavs , ne'mating,
Maktab kishini jahl(u) doniydan qilur xalos,Maktab –kalidi ka'bai qalb (u) zakovating.

Parchani epigraf qilar ekan, adib shunday deydi²:

"Adabiy axloqiy maroq-u shavq ila o'quladurgan hikoyalar, she'r ila Turkiston maktablarining ikkinchi sinflaridan boshlab o'qutmoqg'a muvofiq ravishda yosh bolalar uchun yengil vazn va oson sheva uzra tartib berildi". Adib bolalarningta'lim olishi haqida qanchalik qayg'urganligini yuqoridagi gaplardan ham ko'rishimiz mumkin.

Quyidagi parchaga e'tibor qilaylik:

Fikr agar yaxshi tarbiya topsa,

Xanjar olmosdan bo'lur o'tkir.

Fikrning oynasi o'lursa zang,

Ruh ravshan, zamin bo'lur benur.

² Mamasoli Jumaboyev.(2014) Bolalar adabiyoti.-T:O'qituvchi, 51-57.

Bu parcha ulug' pedagog Abdulla Avloniyning dil so'zlaridir. Adib ilm bilan tarbiya orasida biroz farq bo'lsa ham ikkisi bir – biridan ayrilmaydigan, birining vujudi birovga bog'langan jon ila tan kabidur deya o'zining ibratomuz fikrlarini keltirib o'tgan.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa qilib aytganda, Avloniy ijodiy merosi ma'naviy-ma'rifiy tarbiya g'oyasining targ'ibotchisidir. Uning asarlarida ilgari surilgan ta'lim-tarbiyaga oid fikrlar milliy ma'naviyatimiz rivojlanishida qimmatli bir manba bo'lib xizmat qiladi. Bu ulug' adib ijodi, amaliy faoliyati bugungi kun yoshlarimiz uchun ibrat maktabi, desak adashmaymiz.

Adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev. Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish-xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. "Xalq so'zi", 2017- yil 4-avgust .
2. Shavkat Mirziyoyev. O'qituvchi va murabbiylar – yangi O'zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir. O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi tabrigi," Xalq so'zi", 2020-yil 1-oktyabr. № 207. (7709) 3-bet.
3. Abdulla Avloniy..Turkiy guliston yoxud axloq - Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2009. - 96 bet.
4. Mamasoli Jumaboyev.(2014) Bolalar adabiyoti.-T:O'qituvchi, 51-57.
5. Abdulla Avloniy.(2019)Tanlangan asarlar.Maktab guliston(1-jild) T: Ma'naviyat.195.